

Прегледни рад
УДК: 373.91
316.728-053.2
doi: 10.5937/zrffp53-42931

ДЕЦА КАО СТРАТЕШКИ АКТЕРИ У ПРЕДШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА

Ивана С. МАНИЋ¹

Академија васпитачко-медицинских струковних студија
Одсек Крушевац

¹ ivana.kovacevic@vaspks.edu.rs

Рад примљен: 17. 2. 2023.

Рад прихваћен: 4. 12. 2023.

ДЕЦА КАО СТРАТЕШКИ АКТЕРИ У ПРЕДШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА

Кључне речи:
свакодневни
живот;
делање деце;
деца као
стратешки актери;
предшколска
установа.

Сажетак. Рад се бави анализом концепта детета као стратешког актера и могућностима за делање деце у предшколским установама. Циљ рада био је разматрање схватања деце као компетентних друштвених актера који различитим стратегијама активно учествују у друштвеном животу и мењају своја друштвена окружења. Након разматрања појма свакодневног живота детета и различитих окружења у којима деца делају, приступило се анализи резултата истраживања делања деце у предшколским установама. На основу доступних резултата, може се закључити да могућности за активно стратешко делање деце у предшколским установама постоје и да је неопходно наставити са њиховим даљим развојем и усавршавањем.

Увод

У претходних неколико деценија није се никако доводило у питање шта се то подразумева под детињством. Разматрано углавном из угла психологије и теорија развоја, детињство се доживљавало као природно, универзално, ирационално, незрело и пролазно. Под утицајем психологије, теоретичари класичне социологије су, такође, проучавали детињство кроз теорије социјализације у којима је дете схваћено као незрело биће, беспомоћно и зависно од одраслих (Томановић, 2004). Дете се сводило на „сирови материјал социјализацијског процеса”, пасиван објекат „несавршене друштвености”, на „биће у постајању” које још увек није, већ тек треба да постане пуноправни члан друштва када се социјализује. Док се не социјализују, деца су се схватала као приправници (а не учесници друштвеног живота), као „чекачи у животној чекаоници”, „шегрти у школи живота”, пасивни примаоци културе (уместо као активни учесници у њој), као бестелесни преносиоци у следећу генерацију, као да је култура, помоћу социјализације, могла да се утисне у дете (Džeјms i Praut, 2004). Дете које се развија и његово само „настајање”, насупрот „постојању”, чинило га је непотпуним (Džeјms, Dženks, Praut, 2004).

Под утицајем ових схватања, подразумевало се да сва деца имају исте доживљаје детињства. Касније се испоставило да је ово погрешно и да различита деца имају различите доживљаје детињства. Различито социјално и културно порекло детета структурише различите контексте свакодневног живота, што доводи до стварања различитих детињстава. Ово је довело до схватања детињства као „културног, економског и друштвеног конструкта”, односно периода живота током којег се људско биће сматра дететом, при чему се у сагледавању тог периода нужно укључују и његове културне, друштвене и економске карактеристике (Frenes, 2004). Концепт о томе шта је дете разликује се унутар различитих култура, различитих друштвених група и у разним историјским тренуцима (Lensdaun, 2004). Деца нису једна те иста деца где год да су (Meјel, 2004). Детињство је творевина одређеног друштвено-културног контекста. Детињство је облик праксе, скуп ставова, односа и активности у оквиру којих се конституишу

ране године људског живота, а у средишту је дете као актер сопственог живота. Дете већ јесте пуноправни члан друштва, оно је активно у свом односу према свету и актерима са којима ступа у интеракцију.

Иако је сасвим разумљиво зашто су ова два дискурса детињства била супротстављена, има и аутора који су предлагали да се они обједине, као комплементарни, а не нужно супротстављени дискурси. Према овим ауторима, деца су увек и нужно они који већ јесу чланови друштва, али и они који ће то тек постати. Дакле, не говори се о деци као о некомпетентним и некомплетним члановима друштва, већ као о члановима који тренутно јесу компетентни у склопу своје вршњачке групе, а једног дана ће то постати и у друштву одраслих (Uprichard, 2008, стр. 305).

Иако постоји конфликт између дискурса детињства о „деци која постају део друштва” и дискурса детињства о „деци која већ јесу чланови друштва”, Хуанг (Huang, 2019) сматра да је алтернативна концептуализација деце и детињства ипак могућа. Комбиновањем ових дискурса и одношењу према њима као према комплементарнима настаје концепт „детета које већ јесте, али је и у процесу постајања чланом друштва” (Huang, 2019, стр. 101). Друштво одраслих види децу као оне који конструишу и производе сопствену вршњачку културу (друштвену структуру и правила интеракције базирана на интерпретацији друштва одраслих) у којој активно учествују у истраживању начина на који постају одраслима, уместо да пасивно чекају. Деца функционишу као чланови заједнице, што се подударно са идејом детета које већ јесте члан друштва. Може се рећи да су деца већ сада чланови друштва (креираног од стране деце) и да су они на путу да буду примљени у друштво креирано од стране одраслих и постану његови чланови. Искуства деце која већ јесу чланови друштва су у ствари под утицајем будућих конструкција постајања одраслима. Ишчекивање онога што ће дете тек постати је веома важан „део” деце која већ јесу чланови друштва (Huang, 2019, стр. 18).

У наредном делу биће дат покушај да се истражи концептуализација појма детета као стратешког актера, односно активног и компетентног члана друштва који различитим стратегијама делања активно учествује у свакодневном животу и који мења своја друштвена окружења. Међутим, да би се ово верно представило, нужно је да се најпре операционализује појам свакодневног живота деце који представља оквир за стратешко делање деце.

Теоријски оквир

Појам свакодневног живота деце. Међу првима који су посебну пажњу посветили истраживању појма свакодневног живота детета била је Смиљка Томановић. Прва студија у којој се она бавила појмом свакодневног живота детета била је студија *Детињство у Раковици: свакодневни*

живој деце у радничкој породици (Томановић и Мићајловић, 1997). У овом раду она конципира свакодневни живот као друштвено конструисану стварност, односно ниво стварности који представља контекст и оквир (временски и просторни) за друштвену праксу. Детињство се, такође, види као пракса (скуп односа у свакодневном животу), а дете се схвата као субјект, активно биће које конструише стварност у којој живи. Дете је „стратешки актер” који прилагођава своје делање различитим друштвеним (структуралним) контекстима у којима се налази у свакодневном животу. У поглављу „Свакодневни живот из перспективе детета” ауторка истиче да се постулат да је дете активни учесник активности (праксе свакодневног живота) заснива на сазнањима о дечјој компетенцији да опажају социјално окружење, да конструишу интеракције на основу тих опажања и да у складу с тим рефлексјама модификују властити свет (Томановић и Мићајловић, 1997, стр. 139).

Значајан је и рад *Живојни стил породице и свакодневни живој деце* (Томановић, 2002), у коме је ауторка проучавала свакодневни живот деце предшколског узраста у две групе породица: породицама радника и породицама стручњака и уметника. Циљ истраживања је био да се утврди на који начин животни стил породице структурише свакодневни живот детета. Подаци су показали да се унутар животних стилова породица различитог друштвено-економског положаја структуришу битно различити обрасци детињства. Ауторка је детињство конципирала као праксу (скуп поступака и односа у свакодневном животу детета) и издвојила њене основне димензије: 1) свакодневни живот као контекст; 2) актери, акције и односи; 3) дете као стратешки актер. За потребе овог рада важно је детаљније размотрити ове димензије. Свакодневни живот детета обухвата временски и просторни контекст детињства. Простор и време свакодневице одређују активности, актере (особе са којима дете свакодневно ступа у интеракцију) и односе између њих. Дете опажа и тумачи свет да би конструисало своје активности, а оне представљају само стратегије прилагођавања различитим и променљивим контекстима у којима се дете свакодневно налази. Дакле, стратешке активности детета нису пасиван одговор на захтеве околине, већ много чешће напор да се околином овлада, да се она контролише кроз манипулацију објектима и односима. Дете је компетентно и има активну улогу у конструисању властите свакодневице.

Поред ових ранијих студија Смиљке Томановић, нужно је споменути и студију из 2004. године у којој је она приредила многе занимљиве текстове иностраних аутора и објавила их у социолошкој хрестоматији под називом *Социологија дејинства* (Томановић, 2004). У оквиру студије истичу се поједини аутори који су се, такође, бавили концептима којима се и овај рад бави. На пример, Бери Мејел (Mejel, 2004) разматра искуства дечјег свакодневног живота која деца доживљавају у два друштвена окружења (породици

и школи), као и начине на које деца делају да би изменила друштвена окружења у којима живе свој свакодневни живот. Према њеном мишљењу, могућност деце да се изборе за прихватљиво свакодневно искуство веома зависи од тога како одрасли схватају детињство и примерене активности деце у ова два окружења. Владају односи моћи услед којих одрасли имају организациону контролу над активностима деце. Степен недостатка моћи деце је већи уколико је и већа контрола над њима. На пример, ригидне друштвене норме и циљеви школе су прилично непробојни за дечје изазове, за разлику од друштвених конвенција у породици по питању којих деца могу да преговарају и утичу на њих. Може се рећи да дечја моћ преговарања варира у зависности од друштвеног контекста.

Неопходно је споменути и Алана Праута и Алисон Џејмс (Pruut i Džejms, 2004), чија се студија, објављена 1990. године под називом *Нова ѝарадиѝма за социологију деѝињсѝива*, налази на самом почетку *Социологије деѝињсѝива* (Томановић, 2004). Ови аутори истичу да деца (без обзира на узраст) јесу компетентни актери сада и овде, а не некад у будућности. Деца нису неко ко ће тек постати чланови друштва; она су већ део друштва и треба их посматрати као активне у конструисању и одређивању свог властитог друштвеног живота, живота људи око њих и друштва у коме живе (Pruut i Džejms, 2004).

Иако и радови осталих аутора који се налазе у *Социологији деѝињсѝива* завређују пажњу, за потребе овог рада биће приказан још рад Ивар Френес под називом *Димензије деѝињсѝива* (Frenes, 2004). Ауторка у раду истиче да индивидуализација детињства подразумева да се дете све више схвата као јединствени друштвени актер компетентан да обликује свој властити живот и идентитет и чија се права и обавезе потенцирају (индивидуација). Дете је једна индивидуална, јединствена личност и треба је тако и третирати (Frenes, 2004).

Још један од теоретичара који су проучавали појам свакодневног живота детета био је Милан Мишковић, који је написао два занимљива рада, и то: *Свакодневни животи из ѝерсѝекѝиве ѝредшколскоѝ деѝињсѝива* (Мишковић, 2014) и *Квалиѝиетѝи и сѝиљ животиѝа ѝородице као сеѝментѝи дечје свакодневице* (Мишковић, 2016).

За потребе ранијег истраживања, аутор је операционализовао појам свакодневног живота као појам који се употребљава у смислу нивоа стварности који чини контекст или оквир праксе детињства. Он сматра да је детињство друштвено конструисани облик праксе у свакодневном животу детета, односно скуп ставова, односа и активности у оквиру којих се конституишу ране године људског живота. Пракса детињства се одвија у оквиру свакодневног живота у којем актери у простору и времену производе мноштво различитих ситуација које структуришу дететову стварност. Према његовом мишљењу, основне димензије свакодневног живота

чине: 1) конкретне ситуације и догађаји у свакодневици; 2) појединачни актер и његови блиски, поновљиви односи; 3) време свакодневног живота; 4) простор свакодневног живота (јавни и приватни); 5) пракса, акција или делатност у свакодневном животу (конкретни поступци људи у времену и простору); 6) понављање и рутина свакодневног живота (Мишковић, 2014).

У раду из 2016. године Мишковић полази од претпоставке да је свакодневни живот детета у великој мери одређен квалитетом и стилем живота његове породице, односно да постоји веза између објективних услова живота породице и понашања која ће деца бити склона да спонтано усвоје у свакодневном животу. У средишту анализе су деца као компетентни друштвени актери, али аутор је дошао до закључка да деца ипак не играју значајну улогу у структурисању и реструктурисању породице као друштвене институције. Оно што је он приметио јесте чињеница да правила деловања у породичном окружењу и њихов свакодневни живот одређују одрасли својим ауторитетом у контексту односа моћи (Мишковић, 2016).

На основу резултата истраживања ових аутора може се доћи до неколико занимљивих запажања и закључака. Апсолутно сви аутори на дечје делање гледају као на важно јер структурише друштвена окружења и свакодневни живот. Из овога следи да се деца схватају као активни субјекти и стратешки друштвени актери који у сложеним свакодневним интеракцијама конструишу властити свет, однос према том свету и властити идентитет. Оно што остаје да се истражи је колико моћи деца имају и како у зависности од тога успевају да структуришу одређена друштвена окружења.

Појам дейиџа као сирајџешкој актиџера. Речено је да деца делају и тиме структуришу друштвена окружења, али се поставља питање на који начин они то чине. Деца се свакодневно крећу у оквиру одређених структура које им истовремено омогућавају и онемогућавају њихово делање. Својом свакодневном праксом или акцијом деца се прилагођавају тим структурама или их својим делањем мењају, што означава њихов активни однос према живљеном окружењу (Томановић, 2004).

Деца развијају различите стратегије делања у различитим друштвеним окружењима, то јест структуралним контекстима (аренама или пољима), где на различите начине делају у њима и доносе индивидуализоване изборе. Они су стратешки актери праксе свакодневног живота који рефлексивно промишљају жеље и могућности, способно сагледавају породицу, вршњаке, дечји вртић, социјалне интеракције и из властите перспективе изражавају мишљење о пожељном квалитету свог живљеног окружења.

Различита друштвена окружења имају различите карактеристике (хијерархије, границе, норме, правила, захтеве, очекивања, понашања, хабитус, итд.), које деца препознају, те самим тим уче различите начине понашања које свако окружење може подстицати или захтевати, односно уче која

врста делања је примерена за које друштвено окружење. Карактеристике окружења из перспективе детета могу да буду ограничавајуће или омогућавајуће. Може се рећи да друштвена окружења варирају од оних која су чврсто повезана, имају јаке класификацијске „мреже” (хијерархије) и у којима се строго контролише приступање и/или напуштање, до оних који имају слободнији приступ, лабавије границе (прећутне начине регулације припадности групи) и уређење, и незнатно прављење разлика између хијерархија. Дакле, сва друштвена окружења имају мањи или већи степен хијерархије и мањи или већи степен ограничености. Док се крећу кроз друштвена окружења, деца опажају шта се од њих очекује и своје понашање и стратешко делање прилагођавају очекивањима у тим окружењима, кроз репродукцију (понављање) или мењање (преговарање, активно или пасивно супротстављање – отпор, раставу и сл.).

За овај рад је посебно битна стратегија делања која подразумева мењање друштвеног окружења, а у наредном делу ће бити приказано колико успешно деца могу да примењују ову стратегију у различитим друштвеним окружењима.

Најважније друштвено окружење (структурални контекст) и једна од основних дететових „арена за акцију” и свакодневну праксу детињства јесте породица (Hutchby & Moran-Ellis, 1998). У породици се деца афирмишу као актери у односу на родитеље од првих дана рођења. Беба се сматра особом са индивидуалним карактером и жељама; признаје јој се право и жеља да сама напредује и успостави свој сопствени простор и да конструише друштвени живот унутар породице. Мала деца желе да учествују у друштвеним и кућним активностима чијем дешавању присуствују, а родитељи препознају ове жеље и омогућавају деци да узму учешће у кувању, чишћењу, старању о себи, друштвеним догађањима. Деца играју значајну улогу као актери у структурисању и реструктурисању породице као друштвене институције. Она преговарају о подели рада у породици, односима и друштвеним обичајима, пристају на обавезе и слободе, или им се противе. У породици је заступљено конструисање детета као актера од стране одраслих, а постоји и дечје конструисање себе као субјекта. Деца су у породици учесници и преговарачи у свом друштвеном свету.

Осим породице, важна су и друга окружења, то јест остали структурални контексти (предшколска установа или вртић, школа, улица, парк, игралиште, вршњачка група, комшилук, тренинг или нека институционална активност коју дете похађа). Ова друштвена окружења су значајна јер деца делају и уче у различитим контекстима који обликују и обогаћују њихово учење. Деца граде значајна искуства кроз различите контексте који рефлектују и подржавају разноврсне социокултурне вредности и веровања. Као чланови различитих заједница, деца граде различите перспективе из којих посматрају животне ситуације и догађаје. Кроз интеракције које

успостављају и повезивање ових перспектива, дете гради свој идентитет припадања различитим друштвеним и културним групама (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2017).

Може се запазити да деца као стратешки актери имају поприличну моћ да делају и мењају најважније друштвено окружење, односно породицу. Карактеристике породичног окружења из перспективе детета се у великој мери виде као омогућавајуће за делање детета. У наредном делу биће размотрено да ли се и карактеристике предшколске установе као друштвеног окружења види као омогућавајуће или пак као ограничавајуће по делање деце.

Стратешко делање деце у предшколским установама. Већ је речено да свако друштвено окружење има своје предности и мане, односно, виђено из перспективе детета, омогућавајуће и ограничавајуће факторе за делање. Нека окружења се више одликују омогућавајућим факторима (породица) за разлику од неких других које више одликују ограничавајући фактори (школа). Предшколску установу као друштвено окружење карактеришу и једни и други фактори. На пример, једно истраживање је показало да се деци у вртићу највише допада то што уз велики избор играчака могу да се играју са другарима и што им васпитачице помажу да науче разне песмице, приче и игре за децу. Са друге стране, ограничавајуће и негативне стране вртића они виде у дисциплини, дужем боравку у затвореном простору, недостатку родитеља и блиских особа из породичног окружења, као и немогућности да гледају телевизијски програм и да користе компјутер (Mišković, 2014).

Донедавно, деца су имала искуство да се о свакодневном животу у породици може више преговарати него о свакодневном животу у предшколској установи или школи. Оно што се променило јесте доношење нових основа програма предшколског васпитања и образовања (*Нове основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлећа”*, 2018). Овај програм полази од сагледавања детета као компетентног, богатог потенцијалима и активног учесника заједнице вршњака и одраслих. Вртић се види као место заједничког живљења у коме се подршка учењу и развоју деце остварује кроз заједничко учешће деце и одраслих. Такође, истиче се важност партнерских односа са породицом и препознавање примарне улоге и важности родитеља и породице у васпитању на раном узрасту. Програм се манифестује као остваривање дететове добробити кроз односе који се развијају са физичким окружењем, вршњацима и одраслима у реалним ситуацијама делања (*Нове основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлећа”*, 2018).

Циљ програма је да се деца ангажују у различитим свакодневним активностима које су део животног контекста деце и одраслих, као што су рутине, ритуали, животни догађаји у вртићу и ван њега. Ове аутентичне

животне ситуације су важне јер у њима деца и одрасли учествују у решавању стварних животних питања и практикују своја решења (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2017). Кроз свакодневно укључивање у активности деце и разговоре са њима васпитач успоставља и гради односе поверења са децом; кроз пружање прилика да сагледају физичко окружење и дају своја мишљења и предлоге о томе шта се њима заиста допада, а шта би желели да је другачије, деца граде самопоуздање, осећај припадности групи, граде конструктивне разговоре и интеракције са другом децом у групи и одраслима. Деца се активно укључују у посматрање и процену физичког окружења у сарадњи са васпитачем, дају предлоге, слободно изражавају своје жеље, уживају у размени са васпитачем и радују се промени окружења.

Дакле, стиче се утисак да деца активно делају као стратешки друштвени актери у предшколским установама. Поставља се питање: Да ли је ово заиста тако? Да ли су циљеви програма заиста оствариви, а деца заиста делају активно са циљем мењања предшколске установе као друштвеног окружења? Овај програм донет је пре непуних пет година и може се рећи да је у неким предшколским установама још увек у фази имплементирања, али постоје и оне предшколске установе у којима се програм успешно примењује. У наредном делу биће приказани неки релевантни примери који поткрепују могућност за примену овог програма у предшколским установама.

Методолошки оквир

За потребе овог рада биће приказани резултати неколико студија и истраживања спроведених у предшколским установама, као и са предшколцима као испитаницима, на основу којих се може стећи увид о томе колике су заиста могућности деце за стратешко делање у предшколским установама.

Резултати истраживања стиратешкој делања деце у предшколским установама. Веома су значајни резултати истраживања спроведеног са децом (петогодишњацима) како би се сазнало шта за децу представља квалитет праксе дечјег вртића. У истраживању је учествовало 50 деце (30 девојчица и 20 дечака) узраста од пет година. Од тога је половина деце из 11 вртића из Београда, а друга половина из вртића из различитих региона Србије. Основна сврха студије је била да се створе могућности да деца реализују своје право на исказивање властитог мишљења о стварима које их се тичу и на уважавање тог мишљења. На основу резултата овог истраживања дошло се до сазнања да деца заиста могу да буду компетентни саговорници у питањима која се њих тичу. Деца су истицала важност њихове партиципације у животу и активностима вртића (воле учешће у пословима одраслог и допринос активностима у вртићу у којима учествују

заједно са одраслима; воле да имају простор одлучивања о активностима и у активностима; партиципација подупире код деце осећање прихваћености, припадања, важности и моћи; воле да буду саслушана; јасно препознају дисбаланс моћи између васпитача и деце (Pavlović Breneselović, 2015). Деца су током разговора, мапирања и тумачења својих фотографија и цртежа показала препознавање ствари о којима су говорили, темељност увида и осетљивост у анализи и објашњењима, сликовито представљајући обрасце односа.

Како би се додатно истражило да ли деца у предшколским установама имају могућност да делају као активни стратешки актери, нужно је било сагледати да ли постоје такви вртићи у којима дечје идеје заиста доводе до промена друштвеног окружења (вртића). Након истраживања невеликог (али значајног) броја таквих случајева биће представљени они најважнији примери вртића² у којима су деца поступала као стратешки друштвени актери:

1. Предшколска установа „Маштоленд” из Новог Сада једна је од институција у којој су васпитачи покушали да сагледају транзицију у основну школу из перспективе детета. Узимајући у обзир да су деца компетентна бића и главни актери сопственог развоја и образовања, васпитачи су се потрудили да обезбеде услове да деца буду активни учесници транзиције и посредници између породице, вртића и школе. Деца су истински консултована од стране васпитача са циљем разумевања њихових потреба, осећања и мишљења и осетила су да је њихово учествовање важно јер доприносе ономе што одрасли раде и ономе шта се дешава у окружењу (Lalošević i dr., 2020).

2. У предшколској установи „Десанка Максимовић” у Житишту, васпитачи су консултовали децу питајући их за идеје у вези са формирањем нове просторне целине која би постала ново место на коме би се налазиле све књиге које су се до тада налазиле у ормарићу и на полицама. Деца су заједно са васпитачима уређивала простор и дала свој допринос активним деловањем и мењањем друштвеног окружења (Radaković i Matić, 2020).

3. Предшколска установа „Радосно детињство” из Новог Сада и вртић „Колибри” спровели су пројекат „Шта ћемо са сенкама – дете у игри”, који је настао спонтано из потребе деце да истражују различите визуелне сензације у простору вртића и у природи. Од других вртића су добили графоскоп и мало позориште сенки, а онда су деца дошла на идеју да направе велико позориште сенки за чију помоћ су ангажовали помоћ ликовног сарадника. На крају, деца су организовала и своју представу (Tejić i dr., 2020).

² В.: Zbornik radova *Primeri dobre prakse*. (2020). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.

4. У оквиру предшколске установе „Радосно детињство” из Новог Сада издвојио се и вртић „Звончић” из Каћа и његова два пројекта: „Добробит за дете кроз игру, делање и истраживање” и „Погледај кроз прозор”. Први пројекат омогућио је деци активно учешће, прилику да развијају поверење у властите снаге, да истражују целим телом и чулима, да доносе одлуке и сарађују. Деца су иницирала, подстицала промене у простору и учествовала у обликовању окружења. Истински су консултована, а њихове идеје довеле су до очекиваних дешавања (Petrić i dr., 2020). Други пројекат настао је спонтано јер су због тадашњих грађевинских радова у дворишту деца стално гледала кроз прозор. Деца, васпитачи и родитељи заједно су се договарали како да сами уреде двориште. Разговарали су о томе где највише воле да се играју у дворишту и давали идеје о новим садржајима. Реализоване су идеје деце, а заједничким радом проширена је тераса, направљени су пешчаник, стазе, столови и клупе (Gvozdenović i Velicki, 2020).

5. Предшколска установа „Пчелица” из Апатина је, такође, развила два занимљива пројекта посматрањем дечјих интересовања: „Игралиште” и „Словоград”. Први пројекат је настао тако што су деца свакодневно доносила у вртић сличице фудбалера, долазила са тренинга и размењивала своје утиске. Васпитачи су их питали шта желе да знају о спорту, а када су сазнали да желе да науче како се праве терени и где се купују дресови, посетили су терене, стадион, библиотеку, продавницу спортске обуће и одеће, музеј спорта и ронилачки клуб (Zekušić, 2020). Други пројекат је настао тако што су деца припремне групе показала интересовање за слова, за писану реч, јер су желела да напишу своје име, да напишу речи „мама и тата”, да читају књиге, да напишу своја правила, своју песму или причу. Пред сваку одлуку о томе шта ће радити, деца су износила своје идеје и мишљење о томе како ће се активност реализовати (Varoši, 2020).

6. Предшколска установа „Полетарац” у Оџацима је, такође, остварила занимљиве резултате пројектом „Све се од нечега састоји – пројектно планирање у вртићу”. На деци је било да изаберу тему која им је била смислена и изазовна за истраживање. Васпитачи су били усмерени на питања која су деца постављала, на игре којих су се играли и на ситуације које су привлачиле њихову пажњу. Слушали су се и уважавали предлози деце, њихова искуства, знања, њихове идеје и „теорије”. Кроз игру се заједничким истраживањем подржавало интересовање сваког детета (Dujčić i Ristić, 2020).

7. Предшколска установа „Бошко Буха” из Врбаса је развила два занимљива пројекта: „Где нас је одвело маклурино дрво?” и „Кућица за птице”. Први пројекат је настао након снажног невремена када се поломило дрво у дворишту вртића, што је оставило снажан утисак на децу. На основу интересовања и разговора са децом, започет је пројекат „Дрво”, у коме су деца истраживала различите биљке, посетила апотеку и разговарала

са фармацеутом о томе како се праве креме, те су пробали и сами да их праве, а потом су посетили музеј, школу и наставницу биологије (Војко и др., 2020). Други пројекат је, такође, настао док су се деца играла у дво-ришту вртића и примећивала разне врсте дрвећа, међу којима је било и велико дрво дуда. Децу су занимале птице и то чиме се оне хране када дође хладно време, где се крију и како могу да се направе кућице за птице да им не буде хладно. На основу ових дечјих интересовања, васпитачи су реализовали пројекат у коме су истраживали птице, правили кућице у вртићу, а посетили су и сеоско домаћинство које у свом поседу има преко 60 голубова штрасера (Mihailović i Zbućnović, 2020).

На основу резултата приказаних истраживања и примера из праксе, аутор је покушао да дође до одговора на следећа питања: Да ли је остварива идеја да су деца компетентни и активни учесници заједнице вршњака и одраслих? Да ли деца учествују у решавању стварних животних питања и практикују своја решења? Да ли деца посматрају и процењују своје окружење у вртићу, дају предлоге, слободно изражавају жеље и радују се промени окружења?

Може се извести закључак да је позитивно то што могућности за стратешко делање деце у предшколским установама свакако постоје. Резултати истраживања спроведеног са предшколцима показују да деца имају могућност да реализују своје право на исказивање властитог мишљења о стварима које их се тичу и на уважавање тог мишљења, односно да деца могу да буду компетентни саговорници у питањима која се њих тичу. Поред тога, резултати праксе у предшколским установама показују да деца јесу консултована од стране васпитача са циљем разумевања њихових потреба, осећања и мишљења. Васпитачи консултују децу у вези са идејама за формирањем нових просторних целина у вртићима, допуштају деци да уређују простор и дају допринос активним деловањем и мењањем друштвеног окружења. На основу скоро свих примера праксе у предшколским установама, закључује се да постоји активно учешће деце, доношење одлука, сарадња, иницирање и подстицање промена у простору и обликовању окружења.

Закључак

Полазна основа рада била је идеја о детету као стратешком друштвеном актеру који прилагођава своје делање различитим друштвеним контекстима у којима се налази у свакодневном животу. Из овога је следило да дечје делање структурише друштвена окружења, односно да дете делањем конструише властити свет, однос према том свету и властити идентитет. Деца развијају различите стратегије делања у различитим друштвеним

окружењима и доносе индивидуализоване изборе, рефлексивно промишљају жеље и могућности, изражавају мишљење о пожељном квалитету свог живљеног окружења. Деца делају тако што се или прилагођавају друштвеним окружењима или их мењају кроз преговарање или супротстављање. Посебно је било значајно размотрити стратегију мењања друштвених окружења, а за потребе овог рада изабрана је предшколска установа као окружење у коме је потребно испитати да ли постоје могућности за стратешко делање деце.

Рад је свакако допринео схватању детињства као динамичне арене друштвене активности у којој дете као активни учесник у предшколској установи стратешки дела и обликује односе у овом окружењу. Резултати невеликог броја истраживања и практичних искустава спроведених у земљи показују да деца заиста могу да буду активни учесници и стратешки актери уколико им се пружи прилика. На основу својих интересовања, они постављају питања, бирају теме које су им смислене и изазовне за истраживање, дају предлоге и идеје за пројекте и мењање предшколске установе као друштвеног окружења у коме бораве. Ово су, такође, потврдила и нека истраживања спроведена у иностранству (Georgieva Dzhorova, 2019). Свакако, неопходно је наставити даљи рад на имплементирању нових основа програма предшколског васпитања и образовања у што већем броју предшколских установа. Једино тако моћи ће заиста да заживи идеја о детету као стратешком актеру и активном учеснику који својим делањем може да мења друштвена окружења.

Литература

- Нове основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлећа”*. (2018). Београд: Министарство науке и технолошког развоја.
- Bojko, D., Šušalić, O., Daković, M., Potežica, S. (2020). Gde nas je odvelo maklurino drvo? U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (93–99). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Dujić, N. i Ristić, D. (2020). Sve se od nečega sastoji – projektно planiranje u vrtiću. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (53–57). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Džejms, A. i Praut, A. (2004). Strategije i strukture – ka novoj perspektivi u odnosu na dečja iskustva porodičnog života. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (361–375). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Džejms, A., Dženks, K., Praut, A. (2004). Teoretisanje o detinjstvu. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (142–166). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Frenes, I. (2004). Dimenzije detinjstva. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (110–133). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Georgieva Dzhorova, B. (2019). The Preschool Child: Initiative, Active and Independent. In: T. V. Petkova & V. S. Chukov (Eds.), *4th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences: Conference Proceedings* (215–225). Belgrade: Center for Open Access in Science.
- Gvozdenović, J. i Velicki, S. (2020). Pogledaj kroz prozor. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (63–70). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Huang, J. (2019). Being and Becoming: The Implications of Different Conceptualizations of Children and Childhood in Education. *Canadian Journal for New Scholars in Education*, 10(1), 99–105.
- Hutchby, I. & Moran-Ellis, J. (1998). *Children and Social Competence. Areas of Action*. London: The Falmer Press.
- Lalošević, S. i dr. (2020). Tranzicija u osnovnu školu iz perspektive deteta. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (5–13). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Lensdaun, G. (2004). Dečja prava. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (185–199). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mejel, B. (2004). Deca na delu u porodici i školi. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (227–243). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mihailović, T. i Zbućnović, S. (2020). Kućica za ptice. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (136–141). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Mišković, M. (2014). Svakodnevni život iz perspektive predškolskog deteta. *Krugovi detinjstva*, 3, 3–22.
- Mišković, M. (2016). Kvalitet i stil života porodice kao segmenti dečje svakodnevice. U: L. Marinković (ur.), *Svakodnevni život deteta* (45–67). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
- Pavlović Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet. Knjiga 2: Istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Pavlović-Breneselović, D. i Krnjaja, Ž. (2017). *Kaleidoskop. Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Petrić, D., Kondić, A., Mandić, N. (2020). Dobrobit za dete kroz igru, delanje i istraživanje. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (47–52). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Praut, A. i Džejms, A. (2004). Nova paradigma za sociologiju detinjstva. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (51–77). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Radaković, T. i Matic, J. (2020) Projekat lopta-pričalica. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (14–19). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Tejić, M., Dukić, E., Tica, D. (2020). Šta ćemo sa senkama – dete u igri. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (20–26). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Tomanović, S. (2002). Životni stil porodice i svakodnevni život deteta. *Зборник Филозофског факултета*, Серија Б, 17, 305–321.
- Tomanović, S. (2004). Sociologija o detinjstvu i sociologija za detinjstvo. U: S. Tomanović (ur.), *Sociologija detinjstva – Sociološka hrestomatija* (7–48). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Tomanović, S. i Mihajlović, S. (1997). *Detinjstvo u Rakovici: svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Uprichard, E. (2008). Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality. *Children & Society*, 22, 303–313.
- Varoši, V. (2020). Projekat: Slovo grad. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (58–62). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Zekušić, T. (2020). Projekat Igralište. U: R. Petrović (ur.), *Primeri dobre prakse* (36–40). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.

Ivana S. MANIĆ

Academy of Educational and Medical Vocational Studies
Kruševac Department

Children as Strategic Actors in Preschool Institutions

Summary

The paper presents an analysis of the concept of a child as a strategic actor in preschool institutions and the opportunities for children to actively participate. The paper aimed to consider the understanding of children as competent social actors who actively participate in social life with different strategies and who change their social environment. After considering the concept of a child's daily life and different environments in which children act, the analysis of the results of the research on children's actions in preschool institutions is presented. Based on the available results, it can be concluded that there are opportunities for active strategic sharing of children in preschool institutions and that it is necessary to continue with their further development and improvement.

Keywords: everyday life; children's actions; children as strategic actors; preschool institution.



Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).